

KIS-804 – Notennoù Keginouriezh V – Modoù poazhañ (kendalc’h)

(CHAN & YBAN – 20 06 03)

TERMENOÙ GALLEK

Accommoder, apprêter, confectionner, cuisiner, préparer

“ACCOMMODER. Préparer un mets en effectuant les transformations qui précèdent sa cuisson, l’assaisonner et le faire cuire” (*Larousse gastronomique*, Larousse-Bordas/Her, 2000).

“ACCOMMODER. Préparer un plat en effectuant un certain nombre d’opérations préliminaires (épluchage, lavage, découpage, blanchiment, etc.), de cuisson, d’assaisonnement, de finition (dressage, décoration). Synonyme d’ « apprêter »” (Frédéric DRUSSY, *1500 trucs et astuces en cuisine*, Éditions Ouest-France, 2002).

“APPRÊT. Ensemble des diverses opérations culinaires concourant à la confection d’un plat” (*Larousse, op. cit.*)

“APPRÊTER 1° Vx. Rendre prêt, mettre en état en vue d’une utilisation prochaine. 2° Mod. Préparer (la nourriture). « Pour apprêter le souper » (MOL.). « L’art d’apprêter les mets » (BRILLAT-SAV.). V. **Accommoder**” (*Petit Robert*).

“CONFECTION. Préparation (d’un plat, d’un mélange). *Des gâteaux de sa confection*” (*Petit Robert*).

“PRÉPARER. Mettre, par un travail préalable, en état d’être utilisé, de remplir sa destination (*préparer pour*). V. **Apprêter, arranger, disposer**. [...] *Préparer la table* (V. **Dresser, mettre**). [...] *Préparer la viande, le poisson, le gibier. Préparer des mets, le thé, le café.* [...] *Préparer le repas. Se préparer un sandwich*. P.p. adj. *Plat préparé* : plat que l’on achète tout cuisiné, et qu’il suffit de réchauffer” (*Petit Robert*).

“CUISINER. 1° V. *intr.* Faire la cuisine. *Elle cuisine bien.* 2° V. *tr.* Préparer, accommoder. *Cuisiner de bons petits plats*” (*Petit Robert*).

“CUISINER. Préparer les aliments pour les rendre consommables et appétissants. Les techniques culinaires de préparation (épluchage, taillage, habillage, etc.) et les divers modes de cuisson permettent de transformer les produits bruts en mets cuisinés. La finition, l’assaisonnement, le décor concourent à leur mise en valeur. Ces diverses opérations demandent souvent un certain temps : une grillade, une assiette de crudités ne sont pas cuisinées.

“L’expression « plats cuisinés » concerne des préparations de cuisine réalisées industriellement ou artisanalement et conservées par le froid (surgelés, congelés), en bocal ou en boîte (civets, daubes, tripes, plats en sauce surtout)” (*Larousse, op. cit.*).

LOAZIOÙ AR BREZHONEG

Puilh eo loazioù ar brezhoneg war an dachenn-mañ. Un trosell war ar geriadurioù boas hon eus graet. Sed amañ dindan ar c’heriaoueg dastumet : *aozañ, alej, aveiñ, danzen, dareviñ, embladiñ, fardañ, fichañ, kempenn, pardiñ, prientiñ, terkañ.*

DCFB. a ro durc’hadurioù ster Gl. *préparer* war an dachenn-mañ :

“**PRÉPARER** (v. tr.)

A. Général. **Prientiñ**

B. Spécial. Préparer et

I. Fournir

1. **Pourchas**

2. **Darbar**

II. Arranger

1. **Fardañ**

2. **Kempenn**

III. Façonner **Aozañ, terkañ**

IV. Orner **Fichañ**

V. Concevoir **Danzen**

VI. Cuire **Dareviñ, alej.**”

Evidomp a glasko digej ivez durc’hadurioù ster d’an termenou-se, met n’emaomp ket e soñj lakaat ur ger brezhonek hepken a-dal d’ur ger gallek

hepken, rak, kentañ penn, ar werc'helezh desellet dre an div yezh n'eo ket dre ret en arun hag, eil penn, n'eo ket an kez gwerc'helezh didroc'het en hevelep doare ivez. E gwir e ve ret distreiñ d'ar werc'helezh he unan — an diren eidetek — ha neuze gwelout petore termen(où) brezhonek a glot gant an arvez-mañ arvez, hag ivez petore termen(où) gallek a c'haller lakaat well-wazh a-dal dezho. Hogen seurt trevell a gemerfe re a amzer evit ur gounid gwall dreut, rak liesseurt eo ar plegennoù ma ranker "ober" boued : ur banvez rakwelet a-bell, ur predig graet buan, hep menegiñ labour an dud a vicher er pretioù hag er predañ stroll. Ouzhpenn se ez eus e pep plegenn kant doare da emger, kement ha ken bihan ma 'z eo amjestr an diren. O lakaat ez eus termennoù a-walc'h e brezhoneg hag e c'holoont ar pleustr a vremañ e loc'himp diouto evit gwelout penaos en o arverer, mar bez tu.

AOZAÑ

Ar geriadurioù a lavar eo arvarek gerdarzh Br. *aoz* (DGVB 272), nag evit se ez eo ster an termen durc'haet war-du "neuz frammet, luniadur, stad arbennik" an traoù, anat e troiennoù evel *hep furm nag aoz*, *aoz mab den*, *aoz ar bed*, *danvez hag aoz* (an danvez hag an obererezh), *hep ti nag aoz*, *lakaat aoz...* A se ivez steriegezh an deveradoù evel *aozadur* : *aozadur etrevroadel*, *aozadur dispac'hel...* Aozañ ar boued zo reiñ un neuz dezhañ, hag unan dereat, graet gant urzh ha luniet mat : "Me zo milzin ha ret eo ma vezo aozet ma boued evit ma kroggin ennañ" (MG. p. 437, in DCFB.). N'eo ket dizeur eilskrivañ amañ ar c'hemperzh :

"Charlott.

"Mé n'en don quet gourmant ; mæs me zou melzin, ha réd-è ma vou auzèt delicat mem bouéd, eit ma croguein én-ou. Ur martir-è eidon boud obligèt de zaibrein ér mæz a me zi.

"Er Bonn-Seur.

"Ha mé, m'amiès, me lar deoh é vou distér er péh ma havancehait é vertu, ma ne laquéet poén de gastiein hou c'oust, ne laran quet deoh é teliét daibrein a dreu e rehai droug deoh ; mæs me antand é teliét daibrein ag er péh e vou presantét dirac-oh, hemb seëllèt hac ean e vou d'hou c'oust pé ne vou quet. Ma ne gavét quet saisonnét mad er bouéd e vou reit deoh, chonget erhat penaus er vistr hag er gùin-aigr e oai bet reit d'hur salvér doh er Groès, e oai hoah paud falloh, ha daibret hemb gobér sebland a nitra."

Sklaer enta ar c'hemm etre ar boued "aozet delikat" (*aozet* tra ken evit DCFB. !) hag an hini a zegaser war an daol dic'houst, ha "diaoz". Ha petra a lakaer en aoz-se ? Moarvat perzhded an aozennoù, ar c'heginañ, betek an erouezadur dirak an hini azezet ouzh taol. Gwall fin neb a lavarfe petore ger gallek a glot gant ar c'hennotadurioù-se. Renkomp hervez urzh ar c'hennotadurioù war zigresk : Gl. *accommoder, apprêter, confectionner, préparer...* Ha c'hoazh !

ALEJ

E DBFV. : "arranger, disposer, orner ; préparer (un repas) ; accommoder, attifer ; radouber (un vaisseau) ; pousser (quelqu'un, *d'hobér*, à faire) ; **aléjemant**, m. pl. **eu**, agencement."

Diwar se e c'haller gwelout ez eo durc'haet ster Br. *alej* etrezek an aozañ, an trevnañ, ar fichañ e sell d'an dazont ; a se *alej boued* zo ober war e dro e sell d'ar pred ; *alej ub. d'ober udb.* zo e zougen, e brientiñ d'ober udb. Amañ ivez e vo lakaet un nebeud termennoù gallek a-dal d'ar Br. *alej* : *apprêter, accommoder, préparer, concocter...*

AVEIÑ

La. *habena* "lerenn, rañjenn" a ve en orin da Br. *aveiñ*, evel da Kb. *awen, awyn* "boch, gen", *afwyn* "lliny ffrwyn" (GPC 46, 241), hag ivez da Br. *aven* "javed". Eus divaven ar marc'h da zivjaved an den !

A-benn ar fin ez eus bet ur rikladur ster heñvel eus "*sterniañ ur marc'h*" da "*sterniañ an daol* : lakaat warni kement zo rekis evit debriñ" hag eus "*aveiñ un ebeul*" da "*aveiñ ar boued*" (GBAHE. pp. 90, 1222). Kounaomp eo bet astennet ster *aveiñ* d'an armerzh : "bastañ kement tra ret da arc'hwelerezh un elfenn pe ur gevran eus an armerzh¹" (Da-63, p. 12). Gwelout a reer amañ ivez n'eus hanc'her gallek ebet o klotañ dik ouzh steriegezh Br. *aveiñ*. Hag o vezañ ma 'z eo ret, en ur geriadur divyezhek, lakaat gerioù tal ouzh tal, pere a vo dibabet ar wech-mañ ? Moarvat Gl. *préparer, élaborer, apprêter, accommoder...*

¹ Diwar vont, sed ur skouer ouzhpenn eus Br. *kement* hep adanvenn spizañ. Merzhout an diforc'h etre frazenn DAFA.63 ha hini GBHE. Evel just, "kement tra ret" zo evit "kement tra zo ret" (sl. KIS-795, La-16, pp. 49-60).

DANZEN

N'eus gerdarzh anavezet ebet d'ar ger-se. GIBR., v° “DANZEAT gras, bien en chair”, “DANZEN (1) préparer —(2) concevoir (dans son esprit)”, “DANZEET-FALL (bien) mal acquis”. Menegomp c'hoazh Da-63 : “DANZEN ober war-dro dafar diaoz pe damaozet e-sell da dennañ implij diouto.” Kv. GEAK., v° “CAPITAL formation brute de – fixe *danzeadur kriz a gevala sonn*” (p. 35) ; “OBTENTION (d'une substance) *danzeadur*” (p. 153). E GEAK. ivez e kaver *danzen* a-dal da TRAITER, CONSTRUIRE (un concept), ÉLABORER. A se Br. *danzeadek*, *danzeadel*, Gl. *artificiel* ; Br. *kudennoù danzeek*, Gl. *problèmes artificiels (forgés)*. GSTL. a ro Br. *danzen* kevatal da Gl. CONCEVOIR, DÉVELOPPER, ÉLABORER, OBTENIR, PRODUIRE, RÉALISER, TRAITER.

Anat un tuadur hefiloc'h, danzeetoc'h evit ar boued graet en doare-se, e sell d'ur pal resis, en ur skouer evel “*Ni 'rank debriñ ar bara c'hwerv danzeet dimp gant hon enebour*” (FHAB. 1924, p. 442, in DCFB.) ; heñvel dra “*Warc'hoazh eo ar Sabbat. Gwa d'ar gwrazez n'o deus ket danzeet peadra da vagañ o zud e-pad un devezh hanter*” (MABE. p. 168, in DCFB.). E SKET. p. 59 (in GIBR.) e lenner “*da zanzen ha da bobin bara*”. “Ober bara” n'eo ket un argerzh ken eeun ha pardiñ ur vi da skouer. Keal zo a “zanzen” ar bara, pa c'houl ur brientidigezh aketus, un trevnadur pervezh eus al lankadoù, un treuzfurmatur eus an danvezioù (ar goiñ, an elfennoù ouzhpennet, h.a.), betek an hini diwezhañ, “pobin”. Petore termennoù gallek dibab ? Gl. *élaborer* (Petit Robert) : “préparer mûrement par un lent travail de l'esprit”, *élaboration* : “travail de l'esprit sur des données, des matériaux qu'il utilise à certaines fins”), *préparer, traiter, accommoder, apprêter, cuisiner...*

DAREVIN

LEBM. : “DAREV, adj., prêt, en danger de, mûr, cuit : pour *dar-eo*, 3e pers. du sg. du présent du vb. *darbout*. V. ce mot.” “DARBOUT, vb., faillir, être sur le point de, cf. cymr. *darbod* « préparer ».” DGVB 129, v° DARUED, DARUID : “Certaines formes de ce verbe ont survécu, figées, en Breton, ex. *dareu, dare* littéralement « advient », d'où « (est) prêt », GMB 145, partic. passé *darevet*.” Trawalc'h dimp evit reiñ ar c'hevatalioù gallek : *cuire, cuisiner, apprêter, accommoder...*

EMBLADIÑ

E GIBR. “préparer de la nourriture” hep ken tra, VALL. *émbladein*. Kaer zo bet klask, roud ebet eus ar ger-se, nemet e DBFV. *imblad*, *émblad*, *imbladein*. A-belec’h e teu ar ger-se ? Gwell na ober martezeadennoù. Ouzhpenn se, ne lavar ket ar geriadurioù petra eo “préparer de la nourriture”.

FARDAÑ

En orin Br. *fard* ez eus moarvat daou c’her gallek : Gl. *farde* < Ar. *farda* "samm ur c’hañval" ha Gl. *farde*, *farder* < Fr. *farwidhon* "livañ", kv. Al. *Farbe* "liv". Ar c’herienn Br. *fardañ boued* zo, hep mar ebet, ul leterc’had diwar labour an hini a vesk al livioù, al leterc’hadoù o vont eus an eil tu d’egile, da skouer Gl. *se tartiner le visage*.

Bezeta vezo, gant Br. *fardañ* e c’houglever ur c’hennotadur "buan, eeun", Gl. *faire à manger, préparer, apprêter...*

FICHAÑ

Gant an termen-mañ n’emeur ket pell diouzh an hini a-raok. Diwar hGl. *fiche* "pieu, clou, qu’on fixe" < hGl. *fichier* "ficher, planter ; transpercer ; fixer, immobiliser". Diwar stumm lemm ar beg a zo d’ar benveg en deus ster ar ger riklet dre *pifonañ* betek *fichañ* a dalvez "pifonañ (an tan, ar bezhin o leskiñ hag ar foenn o sec’hiñ zoken)". A-benn ar fin, “*fichañ* boued” zo ul ledanvad diwar “*meskañ* an toaz, ar geusturenn, ar boued...” Diaes kavout un termen gallek gant an hevelep durc’hadur ster, lavaromp neuze Gl. *apprêter, préparer...*

KEMPENN

Ledan kenan eo erdalad an termen-mañ. War dachenn ar Geginouriezh e c’hell talvezout *naetaat* al leur, *naetaat* an danvezioù (al legumaj d’ober soubenn da skouer), hag *aozañ* ar pred. Un tammig evel ar Gl. *faire : le ménage, la vaisselle, à manger...* Dav e vo spizañ kement-se en ur geriadur.

PAREDIÑ

Erdalad an termen-mañ zo strizh a-walc’h hervez skouerioù al lizheradur, petra bennak ma oa ledanoc’h en orin, Kb. *parod* "ready",

Kn. *pariisy* "to prepare, make ready, cook". Bremañ ne dalvez mui e brezhoneg nemet "poazhañ en dour", Gl. *cuire à l'eau, bouillir*.

PRIENTIÑ

Sed ur ger c'hoazh dezhañ un erdalad ledan, evel Gl. *préparer*.

TERKAÑ

Kounañ Da-63 : "kempenn un dra, ul lec'h e-sell d'un implij, ur sevenidigezh bennak [...]". A-fet steriegezh, n'emañ ket pell diouzh *aveiñ*, hag en troiennoù evel *reiñ un terk da, bezañ e terk, terket mat diouzh ho plaz* ez anad un durc'hadur ster etrezek ur pred aozet a-zoare, gant kement danvez a zo ret : an aozennoù pennañ, met ivez an terkennoù a zegas un draig bennak ouzhpenn. Gl. *confectionner, préparer, accommoder, apprêter...*